

Alternatieve geneeswijzen in de huisartspraktijk

Uitkomsten van een enquête

G. J. VISSER

Uit een schriftelijke enquête onder 360 Nederlandse huisartsen blijkt dat huisartsen alternatieve geneeswijzen niet zonder meer afwijzen. Vooral homeopathie, acupunctuur en manuele geneeskunde/therapie worden door veel huisartsen positief beoordeeld. Dat zijn juist de geneeswijzen die vooral door regulier opgeleide artsen en fysiotherapeuten worden toegepast. Bijna de helft van de Nederlandse huisartsen past één of meer alternatieve geneeswijzen toe; 40 procent schrijft ten minste incidenteel homeopathische middelen voor. Volgens eigen opgave verwijzen de artsen gemiddeld 26 patiënten per jaar naar alternatieve genezers, van wie de meesten (13) naar manueel therapeuten. Contacten met alternatieve genezers zijn vrijwel beperkt tot (andere) artsen en fysiotherapeuten. Huisartsen die zelf alternatieve geneeswijzen toepassen of patiënten naar alternatieve genezers verwijzen, onderscheiden zich van hun collega's die dat niet doen, door een positiever oordeel over die geneeswijzen, mede als gevolg van persoonlijke ervaringen. Er is geen reden om te veronderstellen dat huisartsen uitsluitend 'alternatief gaan' om tegemoet te komen aan de wensen van patiënten.

Inleiding

In 1984 vond in dit tijdschrift een discussie plaats over de houding die huisartsen zouden moeten innemen ten opzichte van de alternatieve geneeswijzen. Twee visies stonden daarbij tegenover elkaar. In de eerste opvatting, verwoord door *Van Weel*, ontleent de huisartsgeneeskunde als vak zijn bestaansrecht aan zijn plaats binnen de wetenschap. Handelen en behandelen dienen daarom op een controleerbaar en onderzoekbaar fundament te berusten. De huisarts die alternatieve behandelwijzen sanctioneert, 'begeeft zich op een hellend vlak'.¹ Dit afwijzende standpunt, dat in grote trekken overeenkomt met een eerder door *Van Weel* geschreven redactioneel commentaar,² wordt bestreden door *Van Dijk*. Een huisarts die pretendeert zijn patiënten een integrale zorg aan te bieden en hen bij moeilijke beslis-

singen te steunen, kan zich, volgens *Van Dijk*, niet distantiëren van de talloze patiënten in zijn praktijk die gebruik maken van de diensten van alternatieve genezers.³

Beide auteurs zijn het erover eens dat medicalisering, een eenzijdige preoccupatie met de eigen gezondheid, een belangrijk gevaar is van alternatieve geneeswijzen. Voor *Van Dijk* is dat echter een argument te meer voor een actieve opstelling van de huisarts die, door 'richting-gevend op te treden', een ongewenste ontwikkeling kan voorkomen.

Iedere huisarts krijgt van tijd tot tijd te maken met alternatieve geneeswijzen, hetzij doordat patiënten om informatie of advies vragen, hetzij door de voorwaarden van de ziektekostenverzekeraars. Hoe stelt de doorsnee huisarts zich hier tegenover op?

In 1969 was 50 procent van de huisartsen vóór een wettelijke regeling van de onbevoegd uitgeoefende geneeskunst, zij het in meerderheid op voorwaarde van medische supervisie. Respectievelijk 60 en 45 procent van de (377) geënquêteerde huisartsen had er geen bezwaar tegen een opgegeven of psychosomatische patiënt naar een onbevoegde genezer 'te laten gaan', mits men deze patiënten zelf kon blijven begeleiden.⁴

Rogmans deed onderzoek naar de houding van Haarlemse huisartsen ten aanzien van – in het bijzonder – de homeopathie. Eén van zijn bevindingen was dat een aanzienlijk deel van de huisartsen (35-45 procent) zelf één of meer alternatieve geneeswijzen toepaste; driekwart van de respondenten verwees 'weleens' een patiënt naar een alternatieve genezer.⁵

Uit een onderzoek van *Koes* onder ruim tweehonderd Nederlandse huisartsen bleek dat 63 procent van hen weleens patiënten naar een manueel therapeut verwees, de meesten overigens alleen 'incidenteel'.⁶

Warmenhoven tenslotte vond dat 70 procent van in totaal 375 geënquêteerde huisartsen in principe zou ingaan op een verzoek van een patiënt om een recept

van een alternatieve genezer te tekenen.⁷

Dat huisartsen, althans volgens deze cijfers, het gebruik van alternatieve geneeswijzen niet volstrekt afwijzen, is niet zo vanzelfsprekend. Het natuurwetenschappelijk model, dat ten grondslag ligt aan het medisch handelen, sluit alternatieve benaderingen immers goeddeels uit. Ook wordt binnen de medische opleidingen – inclusief de huisartsopleidingen – weinig aandacht besteed aan alternatieve geneeswijzen.⁸

Waarschijnlijk heeft een deel van de huisartsen die contacten onderhouden met alternatieve genezers of zelf alternatief werkzaam zijn, alternatieve geneeswijzen door eigen ervaring en kennis leren waarderen. Anderen zullen wellicht minder geneigd zijn tot acceptatie van de geneeswijzen zelf, maar willen voorkomen dat zij het contact verliezen met patiënten die alternatief behandeld willen worden. Zij kunnen dan zelf alternatief gaan werken (bijvoorbeeld homeopathische medicijnen voorschrijven) of anders contact leggen met en verwijzen naar alternatieve genezers met een reguliere opleiding, zoals artsen of fysiotherapeuten.

Enquête

In opdracht van het Ministerie van WVC wordt door het Nederlands instituut voor onderzoek van de eerstelijnsgezondheidszorg (NIVEL) een onderzoek uitgevoerd naar de alternatieve geneeswijzen in Nederland. In het kader van dat onderzoek is in september 1987 aan 600 aselect gekozen, zelfstandig gevestigde huisartsen een uitvoerige schriftelijke vragenlijst toegestuurd. In dit artikel wordt daarvan verslag uitgebracht op geleide van de volgende vraagstelling:

- Wat is het oordeel van huisartsen over alternatieve geneeswijzen? Is hun oordeel over een geneeswijze gunstiger naarmate meer regulier opgeleide hulpverleners deze toepassen?
- In welke mate passen huisartsen zelf alternatieve geneeswijzen toe?
- In welke mate onderhouden huisartsen contacten met alternatieve genezers? Bestaat daarbij een voorkeur voor contact met regulier opgeleide hulpverleners?
- In welk opzicht onderscheiden huisartsen zich die zelf alternatief werkzaam

G.J. Visser, Stichting Nederlands instituut voor onderzoek van de eerstelijnsgezondheidszorg (NIVEL), Postbus 1568, 3500 BN Utrecht.

zijn of patiënten naar alternatieve genezers verwijzen?

We beperken ons daarbij tot de zes hoofdstromingen binnen de alternatieve geneeswijzen die in 1981 zijn onderscheiden door de Commissie Alternatieve Geneeswijzen (de 'Commissie-Muntendam'): acupunctuur, antroposofische geneeswijze, homeopathie, natuurgeneeswijze, paranormale geneeswijze en manuele geneeswijze.⁹ Binnen deze laatste groep zijn overigens alleen de chiropractie en de osteopathie werkelijk 'alternatief', terwijl de manuele geneeskunde en manuele therapie in

hun benadering niet wezenlijk verschillen van de reguliere therapieën; zij zijn echter door de commissie, voornamelijk om hun getalsmatige betekenis, toch tot de zes alternatieve 'hoofdstromingen' gerekend.

Uitkomsten

Respons

De respons bedroeg, na twee schriftelijke rappels, 60 procent. Respondenten en non-respondenten verschillen qua leeftijd en geslacht niet of nauwelijks van elkaar. Op andere punten wijkt de

groep respondenten enigszins af van de steekproef als geheel: minder solisten (50 tegen 55 procent), meer artsen in een duopraktijk (36 tegen 33 procent), meer artsen uit Oost-Nederland (22 tegen 19 procent) en minder uit het westen (44 tegen 47 procent), en tenslotte meer leden van het NHG (44 tegen 39 procent).

Oordeel over alternatieve geneeswijzen

Huisartsen staan tamelijk open ten opzichte van de alternatieve geneeswijzen. Hoewel niet overtuigd van de objectieve werking (placebo-effect), zien zij deze geneeswijzen als een aanvulling op de reguliere methoden (tabel 1).

Ten aanzien van drie van de zes hoofdstromingen gaat de open houding nog wat verder: 80 procent beoordeelt de manuele therapie/geneeskunde positief en 60 procent staat positief tegenover acupunctuur en homeopathie. Daarentegen staat niet meer dan 10 procent positief tegenover de verschillende vormen van natuurgeneeskunde en de paranormale geneeswijzen (figuur 1).

Ruim 80 procent van de respondenten is vóór een vorm van vergoeding van manuele therapie/geneeskunde door de ziekenfondsen; 42 procent wil zelfs opname in het standaard-ziekenfondspakket. Voor homeopathie en acupunctuur zijn de respectieve percentages: 68/67 procent vóór vergoeding en 23/15 procent vóór opname in het standaardpakket. Voor een dergelijke vorm van erkenning van de andere geneeswijzen is geen meerderheid.

Opvallend is dat slechts 38 procent van de respondenten vindt dat een alternatieve behandeling (welke dan ook) alleen mag plaatsvinden na een verwijzing door een arts; 79 procent vindt echter dat alternatieve genezers de huisarts moeten informeren over de behandeling.

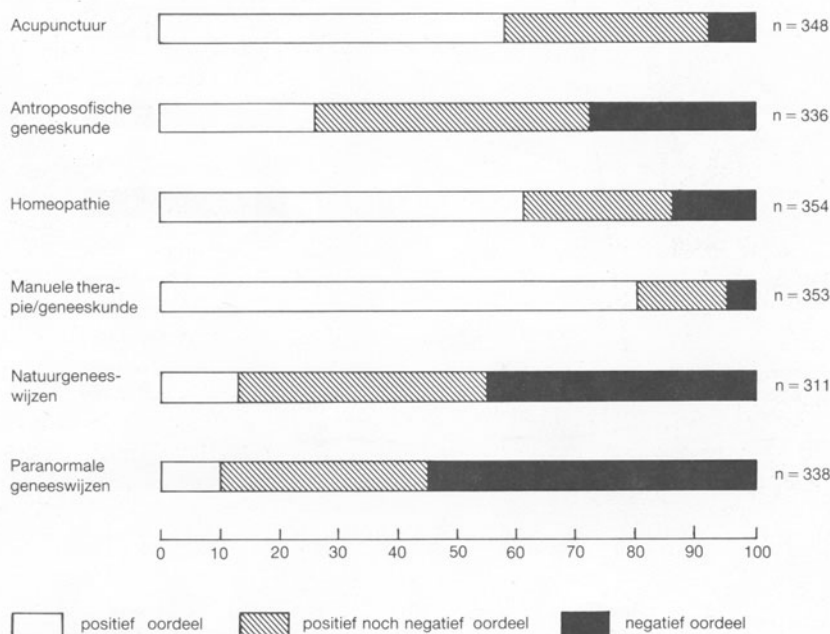
Uit recente cijfers blijkt dat acupunctuur, antroposofische geneeskunde, homeopathie en manuele therapie/geneeskunde in belangrijke mate worden uitgevoerd door regulier opgeleide artsen of fysiotherapeuten.¹⁰ De mening van de huisartsen sluit daarbij aan: meer dan 90 procent vindt dat van de beoefenaars van deze geneeswijzen een reguliere opleiding moet worden geëist; antroposofische geneeskunde en homeopathie zouden zelfs uitsluitend door artsen uitgevoerd mogen worden; een adequate bijscholing is daarbij volgens de meeste artsen onontbeerlijk. Voor de minder gunstig beoordeelde geneeswijzen

Tabel 1 Het oordeel van Nederlandse huisartsen over alternatieve geneeswijzen. Percentages (n = 354).

	+	±	-
Alternatieve geneeswijzen vormen een bedreiging voor de volksgezondheid	9	50	41
Als geneeswijzen niet op (natuur)wetenschappelijk erkende wijze op hun werking zijn getest, is de toepassing ervan af te raden	31	33	36
Alternatieve geneeswijzen vormen een nuttige aanvulling op de reguliere methoden	45	36	18
De werking van alternatieve geneeswijzen berust in de meeste gevallen op een placebo-effect	47	33	21
In alternatieve geneeswijzen zijn gedachten en methoden te vinden waar de officiële geneeskunde haar voordeel mee zou kunnen doen	62	24	15
De meeste alternatieve geneeswijzen stimuleren de natuurlijke geneeskrachten in het lichaam	19	36	46

+ (helemaal) eens; ± deels eens, deels oneens; - (helemaal) oneens.

Figuur 1 De houding van huisartsen ten opzichte van de zes belangrijkste alternatieve geneeswijzen. Percentages.

wordt de eis van een reguliere opleiding in veel mindere mate gesteld.

Actieve toepassing

Van de respondenten past 47 procent zelf een of meer alternatieve geneeswijzen toe, zij het veelal niet meer dan sporadisch. Deze huisartsen zijn jonger en staan positiever tegenover alternatieve geneeswijzen; zijzelf of hun gezinsleden hebben daarmee ook vaker als patiënt ervaring opgedaan.

Van de respondenten uit het westen van het land (Utrecht, Noord- en Zuid-Holland) werkt 54 procent (ook) alternatief, tegen 41 procent van de elders gevestigde artsen; iets dergelijks geldt voor de artsen in duo-praktijken: 52 procent van hen werkt (ook) alternatief, tegen 44 procent van de solisten.

De grootte van de praktijk en het karakter van de gemeente (stad, platteland) spelen in dit verband geen rol.

De eerste kolom van tabel 2 laat zien in hoeverre de genoemde variabelen samenhangen met het uitoefenen van alternatieve geneeswijzen. De verbanden zijn over het algemeen vrij zwak, met uitzondering van het verband tussen 'houding' en toepassing in de praktijk. Als (onder 'bêta') rekening wordt gehouden met de samenhang tussen de variabelen onderling, dan blijkt dat de aanwezigheid van alternatieve genezers in de vrienden- of kennissenkring geen invloed heeft op het al dan niet uitoefenen van alternatieve geneeswijzen. Hetzelfde geldt voor de mate waarin huisartsen openstaan voor de inbreng van hun patiënten. Wel blijkt dat dat mannelijke huisartsen – onder overigens gelijke omstandigheden – in iets ruimere mate alternatief werkzaam zijn dan vrouwen.

Van de alternatieve geneeswijzen wordt homeopathie door de meeste huisartsen toegepast: 40 procent van de respondenten is zelf op dit terrein actief. Het aantal patiënten dat jaarlijks door deze artsen homeopathisch wordt behandeld, bedraagt gemiddeld per praktijk 150, maar de spreiding is groot: 10 procent van de artsen die homeopathie uitoefenen, doet dat bij minder dan tien patiënten per jaar, ongeveer de helft bij minder dan vijftig. Daartegenover staat ongeveer 40 procent van deze artsen die jaarlijks meer dan honderd patiënten (ook) homeopathisch behandelen.

Over de precieze aard van de behandeling – klassiek homeopathisch of incidenteel voorschrijven van een homeopathisch middel – hebben wij geen gege-

vens kunnen verzamelen. Wel blijkt dat ruim de helft (54 procent) van de 144 (ook) homeopathisch werkende huisartsen een opleiding of cursus op het gebied van de alternatieve geneeswijzen heeft gevolgd. Van de overige 46 procent heeft ongeveer eenderde door zelfstudie, contacten met homeopaten of tijdens reguliere bij- en nascholingscursussen (zoals een Warffum-groep) kennis van de homeopathie opgedaan. Niet

meer dan 10 procent van deze groep homeopathisch werkende artsen zegt dan ook een grondige kennis van de homeopathie te hebben. Huisartsen die zonder alternatieve opleiding homeopathie toepassen, doen dat voor beduidend minder patiënten (gemiddeld 70 per jaar) dan huisartsen die een dergelijke opleiding wél achter de rug hebben of daar nog mee bezig zijn (gemiddeld 215 patiënten per jaar). Zij antwoorden ook

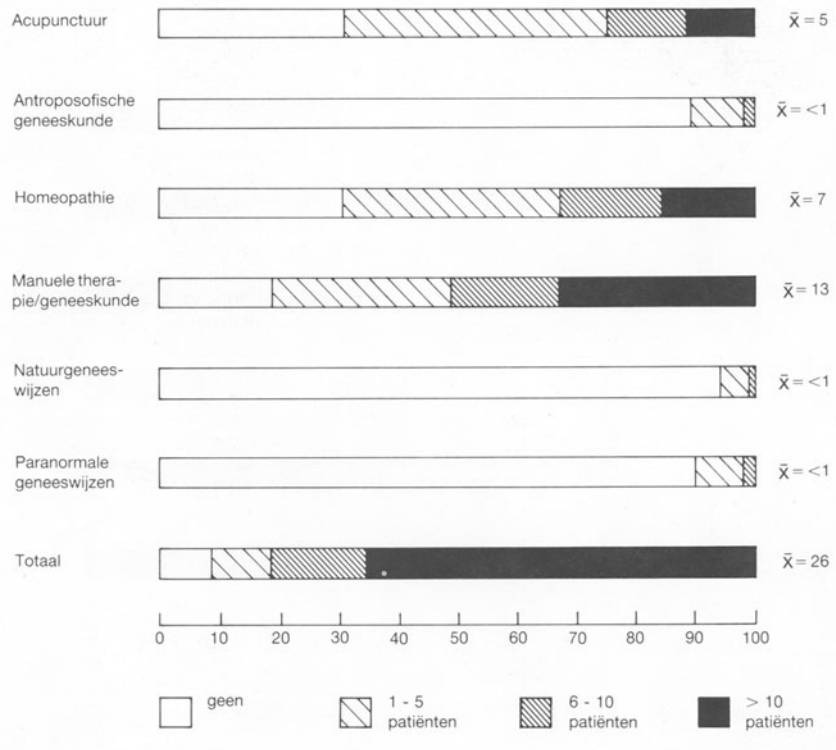
Tabel 2 Factoren die van invloed zijn op het al dan niet uitoefenen van alternatieve geneeswijzen en op het aantal naar alternatieve genezers verwezen patiënten* (p < .05).

	Uitoefenen		Verwijzen	
	r	bêta	r	bêta
Leeftijd	-.22	-.15	-.19	
Geslacht (vrouwelijke arts)		-.13	.16	
Duo-praktijk	.12	.12	.14	
Praktijk grootte			-.27	-.17
Praktijk in West-Nederland	.13	.13		
Houding t.o.v. alternatieve geneeswijze**	.35	.24	.42	.34
Eigen ervaring als patiënt	.20	.12	.23	.14
Alternatieve genezers als kennissen	.24		.18	
Open houding t.o.v. patiënten	.11		.14	
Zelf toepassen alternatieve geneeswijze	-	-	.21	

* Totaal aantal patiënten naar de zes belangrijkste alternatieve geneeswijzen, per duizend ingeschreven patiënten

** Factorscore figuur 1, exclusief manuele therapie/geneeskunde (slecht spreidend).

Figuur 2 Verwijzing per jaar naar de zes belangrijkste alternatieve geneeswijzen. Percentages artsen.

iets vaker dan de anderen dat het initiatief tot een homeopathische behandeling meestal uitgaat van de patiënt (Phi = .23, p < .05).

In vergelijking tot de homeopathie worden de andere alternatieve geneeswijzen door veel minder huisartsen toegepast:

- 9 procent van de respondenten zegt manuele geneeskunde toe te passen, voor gemiddeld 80 patiënten per

praktijk per jaar (met een spreiding van 1 tot 500);

- 4 procent past zelf acupunctuur toe, voor gemiddeld 30 patiënten per praktijk per jaar (met een spreiding van 1 tot 200);
- eveneens 4 procent past natuurgeneeswijzen toe, voor gemiddeld 125 patiënten per jaar (met een spreiding van 20 tot 650);
- 2 procent oefent de antroposofische geneeskunde uit, in enkele gevallen

voor alle ingeschreven patiënten, in andere gevallen voor een deel (30-70 procent) van de praktijk.

Ongeveer een kwart van de artsen die alternatieve geneeswijzen toepassen, doet dat, behalve voor hun eigen patiënten, ook voor patiënten die bij andere huisartsen staan ingeschreven.

Andere vormen van betrokkenheid

Ook als de huisarts ze zelf niet toepast, komen alternatieve geneeswijzen veelvuldig aan de orde: 95 procent van de ondervraagde artsen zegt weleens met een patiënt te praten over een mogelijke behandeling en 84 procent geeft weleens - op verzoek - namen van alternatieve genezers in de buurt. Driekwart van de artsen tekent minstens incidenteel recepten die door anderen, bijvoorbeeld homeopathische artsen, zijn voorgeschreven.

Uit *figuur 2* blijkt dat 91 procent van de huisartsen weleens patiënten naar een alternatieve genezer verwijst (wat dus niet per se een verwijkskaart impliceert). Naar schatting worden jaarlijks gemiddeld 26 patiënten per huisarts naar aan alternatieve genezer verwezen, van wie de helft naar een manueel therapeut. Verwijzingen voor acupunctuur en manuele therapie, voorzover toegepast door regulier opgeleide fysiotherapeuten, maken echter slechts een fractie uit van het totaal aantal verwijzingen voor fysiotherapie (ongeveer 200 per huisarts per jaar).¹¹

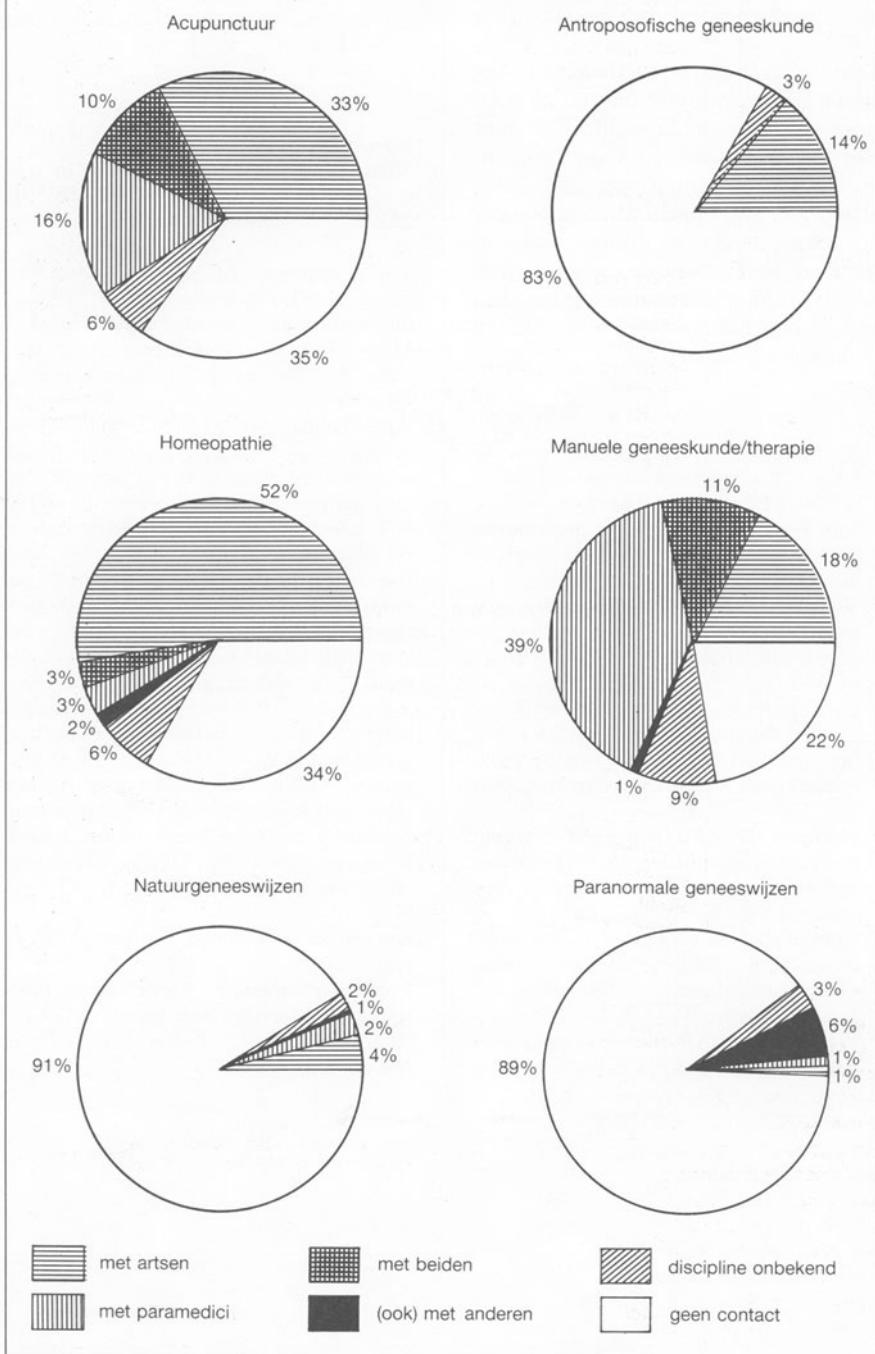
Voor zover huisartsen contact onderhouden met alternatieve genezers, is dat veelal beperkt tot contact met collega-artsen (huisartsen of anderen) of paramedici (bij acupunctuur en manuele therapie) (*figuur 3*). Huisartsen die hun contacten met alternatieve genezers willen intensiveren (49 procent van alle huisartsen), hebben daarbij eveneens (andere) artsen en paramedici op het oog.

Specifieke kenmerken

In de tweede kolom van *tabel 2* staan enkele factoren die van invloed zijn op de hoogte van het geschatte verwijkscijfer, nadat is gecorrigeerd voor de grootte van de praktijk. Drie variabelen hebben (onder 'bêta') een zelfstandige invloed. Huisartsen die relatief veel naar alternatieve genezers verwijzen, hebben kleinere praktijken, hebben zelf als patiënt ervaring opgedaan met alternatieve geneeswijzen en staan daar wat positiever tegenover.

Hoewel verwijzen in eerste instantie samengaat met een open houding ten aanzien van patiënten, verdwijnt dat

Figuur 3 Contacten tussen huisartsen en alternatieve genezers. Percentages.

verband als rekening wordt gehouden met de andere variabelen. Ook het gegeven dat huisartsen die zelf alternatief werken of alternatieve genezers in de vrienden- of kennissenkring hebben, wat meer patiënten verwijzen dan anderen, blijkt grotendeels te worden verklaard door de andere variabelen.

Beschouwing

Het gegeven dat bijna de helft van de respondenten één of meer alternatieve geneeswijzen toepast, roept de vraag op naar de representativiteit van deze groep: zouden niet juist geïnteresseerde huisartsen aan het onderzoek hebben meegedaan?

Inderdaad zijn artsen in duopraktijken – volgens de cijfers wat meer dan anderen alternatief 'actief' – enigszins oververtegenwoordigd in de groep respondenten. Datzelfde geldt echter niet of nauwelijks voor de jonge artsen en zeker niet voor de artsen in West-Nederland. Bovendien wijken oordelen en ervaringen van de respondenten op enkele vergelijkbare punten niet af van hetgeen in ander onderzoek op dit gebied werd gevonden.⁴⁻⁷

Uit de resultaten van ons onderzoek blijkt dat onder huisartsen een open houding prevaleert: van alle respondenten – zelfstandig gevestigde huisartsen met een eigen praktijk – staat slechts een minderheid afwijzend tegenover alle alternatieve geneeswijzen. Veel huisartsen zijn ook actief betrokken bij alternatieve geneeswijzen: ongeveer de helft van de respondenten past incidenteel één of meer alternatieve geneeswijzen toe (vooral homeopathie) en de meeste huisartsen onderhouden contacten met één of meer alternatieve genezers en verwijzen ook weleens patiënten naar deze therapeuten.

Wél zijn deze contacten vrijwel beperkt tot collega-artsen en fysiotherapeuten. De term 'alternatieve genezer' is dan ook niet meer juist: in feite gaat het voornamelijk om regulier opgeleide hulpverleners die zich hebben bijgeschoold in één of meer alternatieve geneeswijzen. Alternatieve geneeswijzen zijn op die manier voor een belangrijk

deel geïntegreerd in de reguliere gezondheidszorg.

Huisartsen die alternatieve geneeswijzen toepassen of patiënten naar alternatieve genezers verwijzen, vinden die geneeswijzen zelf ook waardevol. Voor de gedachte dat veel huisartsen zich uitsluitend op het alternatieve pad begeven om het contact met hun patiënten niet te verliezen, hebben we geen aanwijzingen kunnen vinden. Huisartsen die alternatief werkzaam zijn of relatief veel patiënten naar alternatieve genezers verwijzen, kenmerken zich weliswaar doordat zij (iets) meer open staan voor de inbreng van hun patiënten, maar dat kenmerk alleen is niet van doorslaggevende betekenis.

Tenslotte is er een minderheid van huisartsen die *geen* contacten met alternatieve genezers onderhoudt. Ook hier rijst de vraag naar de rol van de patiënt: dringen de patiënten van deze huisartsen niet aan op een alternatieve behandeling, omdat ze die ook negatief (hebben leren) waarderen? Of vindt juist bij deze huisartsen een groot deel van de alternatieve consumptie buiten de huisarts om plaats?

¹ Van Weel C. De vraag om hulpverlening maskeert de werkelijke hulpvraag. Huisarts Wet 1984; 27(suppl 8): 48-9.

² Van Weel C. De brildrager en de blinde ziener [Redactioneel commentaar]. Huisarts Wet 1982; 25: 42-3.

³ Van Dijk P. Een taak bij de advisering over en verwijzing naar niet-reguliere geneeswijzen. Huisarts Wet 1984; 27(suppl 8): 50-2.

⁴ Cannegieter D, Klaasse NW, Van Reekum JR, Smith DM. Een enquête onder huisartsen naar hun mening over de 'paranormale geneeskunst'. Huisarts Wet 1969; 12: 22-31.

⁵ Rogmans MP. Alternatieve geneeswijzen, met name homeopathie, in de Haarlemse huisartspraktijk [Doctoraalscriptie]. Amsterdam: Vrije Universiteit, 1985.

⁶ Koes BW. Het verwijsgedrag van huisartsen inzake manuele therapie [Doctoraalscriptie]. Maastricht: Rijksuniversiteit Limburg, 1986.

⁷ Warmenhoven NE. De rechten van de patiënt: opvattingen van huisartsen en pa-

tiënten. Utrecht: NIVEL, 1985.

⁸ Lington H, Looij T, Berkenbosch J. Alternatieve geneeswijzen en de gezondheidszorgopleidingen: onderzoek naar het onderwijsaanbod en aanzet tot programmaontwikkeling. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 1987.

⁹ Commissie Alternatieve Geneeswijzen. Alternatieve geneeswijzen in Nederland. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1981.

¹⁰ Maassen van den Brink H. De kwantitatieve betekenis van de alternatieve geneeswijzen in de jaren tachtig. Zoetermeer: Nationale Raad voor de Volksgezondheid, 1987.

¹¹ Kerssens JJ, Curfs EChr, Groenewegen PP. Fysiotherapie in de Nederlandse gezondheidszorg: klachten van patiënten, indicatiestelling van (huis)artsen en fysiotherapeutische behandelingen. Utrecht: NIVEL, 1987.

Summary

Visser GJ. Alternative therapies in general practice. Huisarts Wet 1988; 31: 252-6.

The results of a written enquiry conducted among 360 GPs show that Dutch GPs do not unconditionally reject alternative therapies. Many GPs have a positive opinion of, especially, homeopathy, acupuncture and manipulative medicine/therapy. These are precisely the therapeutic methods that are used mostly by physicians and physiotherapists with standard training. Almost 50% of Dutch GPs apply one or more alternative therapies: 40% prescribe homeopathic drugs at least occasionally. According to the GPs' own statements, they refer an average of 26 patients per year to alternative healers, most of them (13) to manipulative therapists. Contacts with alternative healers are virtually limited to (other) physicians and physiotherapists. GPs who use alternative methods themselves or refer patients to alternative healers are distinguished from colleagues who do not do so by a more positive view of alternative methods based in part on personal experience. There are no grounds for the assumption that GPs 'go alternative' just to meet patients' wishes.

Key words Alternative medicine; Family practice.

Correspondence G.J. Visser, Netherlands institute of primary health care (NIVEL), P.O. Box 1568, 3500 BN Utrecht, The Netherlands.